

A pályázat eredményeinek részletes ismertetése

I/ A pályázat eredményeként elkészült anyagokat szinte kivétel nélkül sikerült nívós kiadványokban publikálni:

- 1/ Kormányzás és kodifikáció. Jogtörténeti tanulmányok az újkori Európa polgári fejlődéséről. Budapest 2006. 300 pp.
- 2/ Diplomáciatörténet /Kincses László/ Budapest 2005. 226 pp.
- 3/ Felekezeti Egyházjog. Budapest 2004. 519 pp.

Megjegyezzük, hogy a két első kötet teljesen a pályázatban résztvevők anyagát tartalmazza, míg a harmadik (Felekezeti Egyházjog) a pályázat két szerzőjétől (Antalóczy Péter, Rácz Lajos) tartalmaz a témakörbe illő, ide kapcsolt tanulmányokat. Ugyanakkor bizonyos résztanulmányok elsősorban nyomdai akadályok miatt nem kerülhettek eddig publikálásra, valószínűleg későbbi tanulmányköteteinkben hasznosítjuk őket. Úgy hisszük ennek ellenére a pályázat megvalósítása során sikerült tudományosan is értékes, látványos kötetekben manifesztálódott eredményeket produkálnunk. Erre külön hangsúlyt is helyeztünk, így a pályázati pénz jelentősebb részét fordítottuk a publikációk nyomdai megjelenítésére.

A pályázat főbb megállapításainak, illetve eredményeinek tudományos összegzése.

Ebből a szempontból lényeges kiindulási pont, hogy a kutatás során született munkák alapvetően két csoportba, mégpedig egy államtörténet-államkormányzati vonulatba, illetve egy másik a jogalkotás-kodifikáció témakör köré csoportosíthatóak.

II. 1/ Módosított kutatási programunk keretében szükségesnek látszott az európai államkormányzat gyökereihez visszanyúlni. Ezt elsősorban Kelemen Miklós bizánci kutatásai testesítették meg. Munkája során világossá vált, hogy a feudális Nyugat-európai államok felé, a római egyházi közigazgatás mellett, a bizánci államkormányzat lehetett az a mintául szolgáló igazgatási struktúra, amely a késő római államkormányzat tapasztalatait közvetíthette Európa számára. Különösen fontosak és lényegesek ebből a szempontból a tényleges bizánci közigazgatási szervezetnek a jelenleg elérhető mélységekig való feltérképezése, mégpedig a klasszikusnak mondható „ad fontes” elv, azaz az eredeti latin nyelvű forrásanyag alapján. Kiemelkedők ebből a szempontból a hierarchizált közigazgatási struktúra, a hivatalnok rendszer rekrutációs bázisának, egyáltalán a közigazgatás működése anyagi vonatkozásainak, sőt azok szimbolikájának a feltárása. Megállapításai megkerülhetetlennek tűnnek a későbbi bizánci kutatások szempontjából.

A bizánci minta mintegy kontrollálásaként is felfogható a középkori Nyugat-európai államkormányzat két legfontosabb intézményének a királyi tanácsoknak és a kancelláriáknak a párhuzamos vizsgálata. Az ennek során született eredmények szerint a középkori feudális államkormányzatok valóban elnevezésekben és funkciókban is egy korábbi, differenciáltabb

igazgatási minták kései átvételének tűnnek. Ugyanakkor egyértelművé vált, hogy az újkori európai bürokrácia kezdetei, főként pedig a jogászai képzettségük alkalmazása révén ezekre a középkori alapokra építve fejlődtek ki.

További államelméleti kutatások (Takács) azt mutatták, hogy a kiindulási pontként választott hatalommegosztási eszme, bizonyos fenntartások ellenére, ma is meghatározó alapelv maradt az európai, magukat jogállamnak tekintő államalakulatai között. A Montesquieu által leszűrt kormányzati esszencia megfelelő alapozást adhat napjainkban is egy új polgári állami berendezkedéshez. Ugyanis a törvényhozó és végrehajtó hatalom megkülönböztetése, illetve a korabeli Angliában az un. demokratikus és monarchikus elvek küzdelme végső célként egy praktikus politikai egyensúlyt tételezett fel az államkormányzat fő tényezői között, amit az angol jogi gondolkodásnak common law eszmékre építő rendszere eleve posztulált. Ez pedig óhatatlanul harmadik meghatározó tényezővé tehetette, különösen az abszolutista korszak nagy tanulságai alapján, a bírói hatalom elválasztásának és függetlenségének az alkotmányjogi megfogalmazását.

Egyúttal az is megállapításra került, hogy a lassan egész Európát átfogó Európai Unióban is minden bizonnyal fennmarad ez az államkormányzati eszme. Szerző ezen fejtegetése azért is figyelemreméltó, mivel szerinte a tömegpártok megjelenése az újkori európai államok központi politikájának kialakításában állandó és hatékony konkurenciaként jelenik meg a hatalommegosztás alkotmányos elvének érvényesítése ellen. Ez ugyanakkor nem eredményezett normális viszonyok között politikai szélsőségeket. Ennek okát a szerző abban látja, hogy egyrészt a hatalomra kerülő pártok a hatalom gyakorlás során éppen a hatalom ill. politika „monizmusát”, tehát egységét képviselik, még ha több párt is kerül egyszerre koalíció keretében kormányra; másrészt a politikai pártok befolyásoló tevékenysége a mindennapok életében véges. A törvényhozás jogának változatlanul a parlamentre telepítése legfeljebb a kormány és ellenzék belső parlamenti megosztottságát, de nem a törvényhozó hatalom egységét kérdőjelezheti meg.

E tétel már szervesen átvezet bennünket a másik meghatározó elem a közigazgatási jog, illetve a közigazgatási eljárás fontosabb vizsgálati eredményeinek felvillantásához. A tanulmány (Lövétei) a ma már realitásként működő EU közigazgatásból indul ki, illetve elemzi az EU közigazgatási ügyintézés főbb vonulatait. Ugyanakkor, mintegy szembeállítja vele a szintén létező nemzeti közigazgatási intézményeket. Egyúttal hangsúlyozza, hogy a történelmi fejlődés különbözőségei folytán, gondolhatunk itt a klasszikus abszolutizmust átélte, illetve csak a felvilágosult abszolutizmus bűvkörébe került országok közigazgatási eljárási hagyományainak meghatározó voltára. Ezután a szerző alaposan feltérképezi az Európában régóta kormányzó országok főbb közigazgatási típusait, az un. nemzeti közigazgatási eljárásjogokat, illetve ezek sajátosságait.

Felhívja figyelmet, hogy az egyes garanciális elvek - a

közigazgatás hatékonysága és ügyfélbarát volta mellett -, a közigazgatás törvényességét, végső soron a hatalmi ágak elválasztásának, illetve alkotmányos egyensúlyának megteremtését célozzák. Ebben változatlanul szerepe lehet az immár hagyományosnak mondható közigazgatási bírászkodásnak.

2/ A következő - az állam és egyház kapcsolatával foglalkozó - tanulmánykör első lépésben főként a hazai szabályozásra épít. Ugyanakkor itt került sor a főbb európai típusok, illetve állam-egyház kapcsolatrendszer bemutatására. (Antalóczy, Rácz)

Hangsúlyoznunk kell, hogy már csak a történeti okok miatt is Európában a magyar szabályozás elemzése e téren is példa értékű lehet. Különösen, hogy nemcsak az un. történelmi egyházak sora bővebb a szokásos Nyugat európaihoz képest (latin és görög szertartású katolikus, orthodox, evangélikus, református, unitárius, izraelita /neológ és ortodox/), hanem a kisebb egyházak állami bejegyzésre került hosszú sorával.

Valószínűleg a sok történelmi tapasztalat okozza, hogy az egyik legmodernebb vallásügyi törvény születése nálunk a rendszerváltást követően, amelynek két legfontosabb alapelve a vallásszabadság, illetve az állam szemlegességének elve. A vallásszabadság deklarálásával az állam egy olyan közös jogalapot teremtett, amelyet az általános szabadság részeként ismer el az állam a maga számára, így alkotmányos elvek alapján rendezheti kapcsolatát az egyházakkal. Másik oldalról, hangsúlyozza a szerző, ez nem tételezi fel, hogy az így kialakuló államkormányzat, éppen az egyházak önállóságát előtérbe állítva, maga is okvetlenül vallásos, vagy bármely felekezet iránt elkötelezett legyen.

Az elválasztás elvének szükségesnek tartja kiemelni, hogy annak célja nem a társadalom és az egyház, hanem csak az állam és az egyház elválasztása. Így az állam nem tehet semmilyen jogi különbséget negatív és pozitív vallásszabadság között. Ez a szemlegességi követelmény jelenti egyrészt, hogy az államnak van bizonyos "intézményvédelmi kötelezettsége" is a szerző szerint, amely feltételezi, hogy az értékeket hordozó intézményeket, az államnak pozitív cselekvéssel is támogatnia, illetve védenie kell. Ez még nem hordozhatja magában az elválasztás elvének sérelmét.

Másrészt jelenti az elv azt is, hogy az államnak nincs kényszerű kötelessége az egyházakat valamiféle egyesületként kodifikálni. Inkább tartható felfogásnak látszik az az értelmezés, amely szerint az állam kiemelten az "egyház" fogalmat konstruálta meg olyan - "jogilag is védett intézményként", amelyet vállaló vallási közösségek az állami jogrend részéről, abban integrálódva, így alkotmányos védelemben részesülhetnek.

Ebből következik, hogy egy demokratikus jogállamban az egyházak tevékenysége csak olyan korlátozásoknak vethető alá, amely az alapvető alkotmányos érdekek védelme érdekében szükséges. Másrészt ugyanez feltételezi, hogy a magukat egyháznak valló vallási közösségek tevékenységüket az alkotmányos és törvényes rend keretében gyakorolhatják.

3/ Az előbbieket mintegy kiegészíti a Finnország kormányzati

történetét bemutató tulajdonképpeni eset-tanulmány. (Kisteleki)
A vizsgálat nagy ívet, mintegy 700 esztendő fog át, a finnek állami életének kezdeteitől az 1947-es Párizsi békeszerződésig.

Mindenesetre fel kell figyelni arra a történeti tényre, hogy a finneknek, kis nép voltuk és a Skandináv periféria ellenére, vagy éppen ennek segítségével évszázadokon át sikerült egyfajta korlátozott állami autonómiát megőrizniük. Érdekes az azonos elbánásra való figyelem felhívás a Svéd királyság kereteiben, amikor még, mint annak keleti tartománya létezett a finn autonómia, illetve ennek megváltozása a cári Oroszország függőségébe kerülésével a Finn Nagyhercegség speciális státuszának kialakításával. A finnek külön szerencséje, hogy ezt a viszonylagos önállóságot a cári Oroszország csak a bukása előtti évtizedekben próbálta, elsősorban katonai stratégiai okokra hivatkozva megszüntetni.

Ugyanakkor feltűnő az alkotmányos közjogi garanciák mellett az a speciális kormányzati struktúra, ami a cári Oroszország keretében kialakították a finnek számára. Már egy ilyen külön rendi gyűlés létezése kuriózumnak számít az orosz birodalomban. Az autonómnak is mondható, külön kormányzati hatalommal felruházott és Finnországban resideáló Senatus, mintha a magyar Helytartótanácsot juttatná eszünkbe. A Szentpétervárott felállított finn cári bizottság pedig, a Bécsben székelő Habsburg korszakbeli magyar kancelláriára emlékeztet.

Meglepő, hogy a finnek számára az evangélikus vallás cári garantálása, egyúttal a finn autonómia egyik biztosítója is lehetett. Így a reformáció háromszáz éves fordulóján a finneknek az ortodox vallású orosz cár által adományozott (N.B. Landes-kirchenregiment elve alapján) önálló evangélikus egyházszervezet távoli kihatásában a svédektől való végleges leszakadást segítette elő egyházi vonatkozásban is.

Mindezek együttesen azt eredményezik, hogy összességében - a finneknél talán szerencsésnek is mondhatóan - a huszadik század fordulójára, éppen a hagyományos kormányzati autonómia alapján kialakulhatott az önálló értelmiség és politikai elit, amely a függetlenség lehetőségét kihasználva az első világháború után azonnal kikiáltotta állami függetlenségét, s egyúttal demokratikusan kiépített államkormányzatával el tudta kerülni a többi kis balti állam sorsát, azaz a szovjethatalomnak való ismételt alárendelődést.

Szintén Kisteleki kutatásaiból született egy mélységeiben is imponáló feldolgozás az európai állampolgársági jog két nagy típusáról a jus sanguinis alapján építkező németekről és a jus soli-ra alapított francia mintáról. A feldolgozás külön érdeme, hogy mindkét állam esetében egészen napjainkig hozza a probléma jogi megoldásának általános trendjeit. Ezek egyúttal tanulságosak lehetnek egyrészt a tervezés alatt álló európai állampolgársági jog mikénti jogi megalapozásához, nemkülönben a magyarságot különösen is foglalkoztató alkotmányjogi kérdés differenciált szemléletéhez. Ez utóbbi problémakörben külön önálló tanulmányt is szentelt a szerző a hazai állampolgársági jog történetének.

4/ Teljesen önálló és monografikus feldolgozást nyert az

európai külkapcsolatok kérdésköre. Kincses László fent már jelzett munkája úttörő jellegű, hiszen az utóbbi évtizedekben eléggé hiányzott a diplomácia történeti alakulásának jogászok által való feldolgozása, az egy - Herczegh Géza által írt 'Magyarország külpolitikája' című nagy ívű munka kivételével. Kincses, mint tapasztalt diplomata sikeresen oldotta meg a kérdés európai fő vonulatainak összefoglalását, s alapot adott különálló tantárgy beindításához is. A munka jelentőségét fokozza, hogy külön fejezetben tárgyalja a külügyi igazgatás alakulását, sőt egy diplomáciai protokollt is mellékelte hozzá.

III/ Kodifikációs trendek.

5/ E körben több tanulmány is született. Alapvető kérdéssé válik a polgári korszak kezdetén éppen a tulajdon szentsége, a jogegyenlőség és a szerződési szabadság nagy alkotmányos elveinek a dedukálása a polgári kormányzatok szempontjából immár létfontosságú gazdasági terep új szerű szabályozására. E körben három nagy terület is vizsgálat alá került.

Elsőként Nagyné Szegvári Katalin munkája a francia gazdasági szabályozás alakulásáról. Igen érdekes megfigyelése, hogy a kereskedelem által egyre intenzívebben támasztott jogi rendezési igény hogyan vezetett el az abszolutizmus idején külön kereskedelmi kódex megalkotásához. A forradalom, illetve az azt folytató Napóleoni korszak jogalkotása már ezekre építve alakíthatja ki, nemcsak a maga külön joganyagát a Code du commerce segítségével, de sikeresen irányítja figyelmünket az ezekkel a kérdésekkel szorosán összefüggő és teljesen új szerű munkaügyi szabályozásra. Mindez pedig együttesen nemcsak önálló anyagi joganyag megteremtését, hanem még a külön bíraskodás szükségességét is involválja a gazdasági szabályozás területén.

A témakörhöz kapcsolódik egy másik tanulmány (Nótári), amely sikeres tudománytörténeti kísérlet a két nagy magánjogi kodifikáció a Code civil és a BGB mögötti jogtudományi viták egymásközötti áthatásának kimutatására. Nótári sikeres, és imponáló mélységű kutatást végzett e területen, amit a legutolsó kötetünkben lévő publikációja tanúsít. Igen szemléletes a francia magánjogtudomány olyan speciális, a törvényhozásra is kiható intézményeinek a feltérképezése, mint a Külföldi Törvényhozás Hivatala, vagy majd az önálló tanszéket is kapott Összehasonlító Törvényhozás társasága tudományos testületének működése. A francia magánjogtudomány ekkor érthetően az európai kodifikációs trendek homlokterében állt és működésének súlya ekkor már nem hanyagolható el más országok magánjogi kodifikációjánál.

Sajátos szint képvisel e magánjogi vonulatban Illés Géza tanulmánya. Az újkori angol magánjog, akár negatív kodifikációnak is felfogható esetszabályozása, a bírói joggyakorlata révén a forradalom után teljesen megváltozott gazdasági viszonyok között, különleges jogmagyarázatokkal és analógiákkal tudta átmenteni a feudális földbirtokjogra vonatkozó terminológiáját, különösen azzal, hogy azt új tartalommal töltötte meg.

Szintén egy különleges terület a Homoki Nagy Mária által feldolgozott Osztrák Polgári Törvénykönyv kérdése. A szerző azt az - eddig a kutatók által figyelmen kívül hagyott - időszakot vette vizsgálat alá, amikor az OPTK mintegy másfél évtizedig

hatályos jogként érvényesült a XIX. század közepi Magyarországon. Az OPTK általános bemutatása mellett színes jogesetek elemzésén keresztül vázolta fel a magyar bírászkodás buktatóit e különleges azaz a neoabszolutista időszak ítélkezési gyakorlatában.

6/ Az utolsó nagy témakör a jogszolgáltatás átalakulása polgári kori Európában. Ez már azért is különös fontossággal bír, mivel például az eljárásjog kodifikációs történetének hazai összefoglalása mindeddig hiányzott. Így első lépésben a processzualis jog került előtérbe. A jogtörténetírásunkban doyen-nek számító Nagyné Szegvári Katalin vállalta fel ezt a nem kis fáradságot, utánajárást, illetve főként több európai nyelv ismeretét feltételező, kutatói tollat próbára tevő munkát.

Az első elkészült rész a feudális Európa peres eljárását elsősorban a francia anyagra támaszkodva vizsgálja. Fő eredménye a kánoni jogra alapuló, illetve a kánoni perrel való hasonlóságra utaló elemek feltárása, valamint a korai peres eljárás -polgári és büntető - együttes elemzése. Hiszen a korszak fő jellemzője, hogy a barbárságból kinövő korai feudális államokban, éppen a jogtudomány fejletlensége okán eleinte nem válik szét a polgári és a büntető per. Ám az ezredfordulóra már határozott tipizálás is elvégezhető. A szerző megállapításai szerint két nagy eljárás típus kezd ekkorra rögzülni, úgymint a római-kánoni eljáráson alapuló kontinentális per, illetve az angliai ún. common law per.

Mind ez a tarkaság óhatatlanul magával hozza - az abszolutizmust is megérlelő XVI/XVII. században - a kodifikációs tendenciák beindulását. Különösen a kontinens abszolutizmusai jeleskednek e téren. Közülük is kiemelkedik a XIV. Lajos féle korszak kodifikációjának egyik jeles terméke az 1667-es Code Louis. Mind a Code Louis, mind pedig, a francia központi bíróság a Párizsi Parlament bírászkodási tevékenysége ezen időszakban már a jogegységesítés felé mozdítja el, más jogágakkal együtt az eljárási jogokat is.

Külön nagyobb terjedelmű tanulmány (Rácz) foglalkozott az újkori bírósági rendszer kialakulásával. Itt elsősorban a francia alkotmányozásban manifesztálódó polgári igazságszolgáltatási elvek elemzéséből kiindulva rajzolja meg a rendes és külön bíróságok rendszerét, illetve a független bírászkodás alkotmányos garanciáit.

A kontinentálistól lényegesen eltérő angolszász rendszer önállóan került bemutatásra, hiszen az 1872/75-ös Judicari Act-ig egy nagyon bonyolult, sőt a középkori angol bírászkodás specialitásait a legkonzervatívabban őrző rendszer működött. Ezúttal arra a sajátos ellentmondásra kísérelt meg fényt deríteni, hogy az akár az 1200-as évekig visszavezethető, szinte már artchaikusnak tűnő különbírászkodási formák milyen sajátos ellentmondásban feszültek a - tényleges bírói gyakorlatban - az angol forradalomtól messzemenően érvényesített modern bírói függetlenség alkotmányos követelmény rendszerével.

7/ Fentiekhez szorosan kötődik az európai joganyag történetileg

másik nagy területe a büntetőjog is.

Az ezt vizsgáló tanulmány (Pomogyi) nem ás olyan mélyre, mint az előbb említett pereseljárási kutatás. Ám a Beccariával jelzett kezdeti korszakhatár biztos kiindulás a kutatásokhoz. A szerző arra kíváncsi vizsgálódásában, hogyan indul be a XVIII. századdal, a felvilágosodás gondolatainak a hatására is, a lényeges büntetőjogi reformtörekvések sora, amelyek előbb-utóbb nagyobb kodifikációs teljesítményekben csapódnak le.

A kodifikációk lajstromozása helyett a szerző jó érzéssel választotta azokat a ma már klasszikusnak mondható büntető jogi és büntető eljárásjogi intézményeket, amelyek alaposan átalakították - máig hatóan - az állami büntetőhatalom gyakorlását.

A szerző részletesen tisztázza, szinte lexikonszerű fogalomrendszerbe gyűrja a korabeli büntető jogtudomány legfontosabb kategóriáit, amelyek természetesen a polgári kori Európa nagy büntetőjogi kódexeiben vannak jelen.